

Te Rau o te Tika - Justice System Kaupapa Inquiry

He tahua mā ngā kaitono e tae atu ai rātou ki ngā hui a te Tūāpapa o Te Tika

Ka whakarato tēnei raumeka i ngā mōhiohio mō te tahua me te tautoko e wātea ana ki te āwhina i ngā kaitono e whai wāhi ana ki ngā hui a te Tūāpapa o Te Tika ā te Mei me te Hune 2023. Ka whakahaeretia ēnei hui e Te Rōpū Whakamana i Te Tiriti o Waitangi hei wāhanga o Te Rau o te Tika, te Pakirehua Ā-Kaupapa Pūnaha o te Tika a Te Rōpū Whakamana (Wai 3060).

Kei roto i tēnei raumeka ngā mōhiohio o:

- Te hunga e āhei ana ki te tono pūtea e tae atu ai ki ngā hui
- Ngā momo utu ka taea e te pūtea nei te utu
- Ngā mea ka taea e Te Manatū te tāpui me te utu i te tuatahi
- Mēnā nāu anō i tāpui, i utu hoki, me pēhea tō rapu utu paremata

He aha a Te Rau o te Tika: the Justice System Kaupapa Inquiry?

Ko te pakirehua ā-kaupapa he pakirehua nā Te Rōpū Whakamana i te Tiriti o Waitangi ki ngā take hiranga ā-motu e pā ana ki te Māori, tae atu ki te pūnaha manatika. E wātea ana ētahi atu mōhiohio ki konei:

<https://waitangitribunal.govt.nz/inquiries/kaupapa-inquiries/>

<https://www.justice.govt.nz/justice-sector-policy/justice-system-kaupapa-inquiry/>

Ngā hui a te Tūāpapa o te Tika

Ka tūhura ngā hui a te Tūāpapa o te Tika nā Te Rōpū Whakamana i te tikanga o te tika, hei ārahi i ngā wāhanga mutunga o te Pakirehua. Ka tū ngā hui a Te Rōpū Whakamana i ngā wāhi rerekē ā te Mei me te

Hune 2023. Ka whakaūngia ngā taipitopito e Te Rōpū Whakamana.

Ko wai e āhei ana ki te tautoko e tae atu ai rātou ki ngā taiopenga?

Ka āhei te hunga me ngā rōpū Māori kua tāpae kerēme ki Te Rōpū Whakamana i te Tiriti o Waitangi, ā, kua tono kia whai wāhi hoki ki Te Rau o Te Tika (WAI 3060) ki te tautoko kia tae atu ai rātou ki ngā hui. Ka uru ki tēnei te tautoko mō rātou ake, mā tētahi atu rānei o te rōpū tono, te hunga tautoko hoki.

Ko te tikanga ka taea te whakauru tae atu ki te toru ngā mema o te rōpū kaitono, tae atu ki te toru hoki o te hunga tautoko mō te rōpū kaitono.

Ko te tikanga anō, ka māraurau te tangata ki te tono pūtea e tae atu ai ia ki tētahi taiopenga Tūāpapa anake.

Kia mōhio ake: Kāore ngā rōpū, te tangata rānei kua whiwhi tūnga ‘rōpū whaipānga’ e Te Rōpū Whakamana e māraurau ana ki tēnei pūtea kia tae atu ai rātou ki ngā hui.

He aha te tautoko hāereere, wāhi noho hoki e wātea ana?

- Ngā rerenga, i te wā e hiahiatia ana
- Te haerenga ki ngā taunga rererangi me ngā wāhi hui i te wā e hiahiatia ana, tae atu ki ngā waka rīhi, ngā tēkehi, ngā pahi me ngā tereina, ngā über me ngā kōwhiringa waka tiri, me te tūnga waka hoki/rānei
- Te utu o te taraiwa ki ngā hui
- Ngā wāhi noho i te wā e hiahiatia ana
- Ngā kai

- Ngā hui whakarite e tūtakitaki ai ngā rōpū kaitono ki te whakarite i mua o ngā hui a Te Rōpū Whakamana.

- Rīhi waka, waka kawe ki te taunga rererangi, tēkehi (pepa utu/kāri utu tōmua)
- Wāhi noho

Ngā kuia/kaumātua, ngā whānau hauā me ngā tāngata turi: Tērā pea ka mate ētahi rōpū ki te whakawehewehe i te haerenga mēnā he tawhiti te haere. Mō ngā kuia/kaumātua, ngā whānau hauā me ngā tāngata turi, ka utua pea: he wāhi noho anō kia kore e noho roa rātou ki rō motokā; ngā tēkehi tomopai ki ngā hui; ngā utu tāpiri mō ngā wāhi noho tomopai; ngā whakaratonga mō ngā mōkai āwhina. Ehara tēnei i te rārangi tukupū.

Ētahi atu utu: Ka taea pea e mātou te utu i ētahi atu utu ka pupū ake i ngā kēhi motuhake, pēnei i te tautoko i te hunga ki te mātaki pāho mataora o ngā hui, te whakahoki koha rānei mēnā kei te moe atu te tangata i tētahi kāinga tūmataiti, marae rānei mō te pō.

Ki te tono pūtea hei utu i ngā mea kāore e kapi i runga nei, tēnā:

Īmēra: claimantfunding@justice.govt.nz

Waea: 0800 268 787 ka kī ake kei te hiahia tautoko hāererere koe mō te pakirehua ā-kaupapa

Pātuhi: 027 361 2236

Ka taea e mātou te whakarite me te utu i ngā tāpuitanga hāereere, wāhi noho hoki mōu

Ki te hiahia koe mā Te Tāhu o te Ture e whakarite, e utu hoki i ngā tāpuitanga hāereere me te wāhi noho mōu, tēnā whakapā atu ki:

Īmēra: claimantfunding@justice.govt.nz

Waea: 0800 268 787 ka kī ake kei te hiahia tautoko hāererere koe mō te pakirehua ā-kaupapa

Pātuhi: 027 361 2236

Ka taea e Te Tāhu o te Ture te whakarite i ēnei tāpuitanga mā tētahi āpiha hāereere:

- Rerenga, pahi, tereina, waka kōpiko

Ngā rerenga: Mēnā kāore he tūru wātea i runga rererangi, ka whakamōhiotia koe, ā, tērā pea ka hiahia haere mā tētahi atu waka kē.

Te hautū waka: Ka taea e mātou te whakarite waka rīhi mēnā he raihana tā te kaihautū waka, ā, e whakaaetia ana e te ture ki te hautū waka. E kore e noho taunaha te Manatū ki ngā utu ina tūkinotia te waka, ina whainatia rānei te kaihautū i te wā e hautū ana, tae atu ki ngā utu o te tūokino me ngā whaina e pā ana ki ngā waka rīhi.

Tēkehi/Waka Kōpiko: Ka taea hoki e mātou te tuku pepa utu tēkehi me ngā kāri utu tōmua mō ngā haerenga poto, ā, ka taea pea te whakarite me te utu i ngā waka kōpiko i waenga taunga rererangi me ngā wāhi huihui. Kōrero mai ki a mātou, ā, ka wawe te whakamōhio ake i a koe.

Wāhi noho: I ētahi wāhi, he uaua te rapu wāhi noho, ā, e kore pea e nui ngā rūma wātea. Ki te pērā, ka hiahia pea ngā kaitono ki te whakarite i āna tāpuitanga ake, mā te Airbnb pea, ā, ka whakahokia ngā pūtea ki a ia.

Ngā kai: Mēnā kua tāpuitia e mātou tō wāhi noho, tērā pea ka utua e te Manatū ngā kai i tō wāhi noho pēnei i te parakuihi me te kai o te pō. Kāore ngā wāhi noho katoa i whakaritea kia pēnei te utu. Mā mātou koe e whakamōhio ake mēnā ka taea. Ki te kore e wātea, ka taea e koe te tono kia whakahokia ū pūtea ki a koe mō te hoko kai.

Ka taea pea e koe te whakarite i ū ake ritenga kai, me te tono kia whakahokia ū pūtea ki a koe

Mēnā nāu tonu ngā whakaritenga, ka taea e koe te tono kia whakahokia ū pūtea ki a koe e mātou.

Ka taea te whakauru i ngā utu o te haerenga, ngā kai me ngā wāhi noho e pā ana ki te haere ki ngā huiTūāpapa kia whai whakaarotia i roto i ngā tono whakahoki pūtea.

Tēnā tirohia te tūtohi kei te whārangi 4 mō te rārangi nui o ngā whakahoki pūtea, me te taunakitanga e hiahiatia ana mō ngā utu.

Ka whakahokia ngā pūtea mō ngā utu ake, me ngā utu whaitake.

Ko wai e whakatau ana mēnā he whaitake te whakahoki i ngā pūtea?

Ki te pātai mai koe kia whakahokia ō pūtea, mā te Manatū e whakatau ko ēhea ngā utu ake, whaitake hoki, i runga anō i ngā mōhiohio i homai e koe.

I te wā e whakatau ana mēnā he utu ake, he utu whaitake rānei, ka whai whakaaro pea te Manatū ki ēnei:

- Mēnā e whaitake ana te tokomaha o te hunga o tētahi rōpū kaitono, kaitautoko hoki e haere atu ana ki tētahi hui
- Te tawhiti o te haere a te kaitono, te rōpū kaitono rānei, ā, mēnā kua kōwhiria te huarahi e hāngai ana
- Mēnā ka hiahia te kaitono, te rōpū rānei te moe atu mō te pō.

Kia mōhio ake: Ka tono pea te Manatū ki ngā kaitono kia tukua mai he mōhiohio anō, he hāponotanga anō, ki te whakatau mēnā he whaitake te utu. Mēnā he pātai āu, tēnā kōrero mai ki a mātou.

He aha ngā utu kāore e kapi i raro i ngā hui Tūāpapa?

Mō ngā hui Tūāpapa, e kore e tuku pūtea te Manatū hei utu i:

- Ngā utu rōia, i te mea ka taka tēnei ki raro i te āwhina ture
- Ngā utu i mua o ngā hui, hāunga ērā i mahia ai, i utua ai e mātou ngā tāpuitanga mā ō mātou ratonga hāereere
- Te rangahau
- Te whakatau i ngā raruraru tautika i waenga i te pūtea kua whakaratoa ki ngā rōpū kaitono rerekē.

Me pēhea te tono pūtea whakahoki?

Ki te tono pūtea whakahoki, me whakakī te tangata i tētahi puka Pūtea Kaitono Hui Tūāpapa Pakirehua ā-Kaupapa Pūnaha Manatika. [NSD-Kaupapa-Inquiry-Claimant-Form-Editable-PDF-Final-July-22.pdf](https://justice.govt.nz/NSD-Kaupapa-Inquiry-Claimant-Form-Editable-PDF-Final-July-22.pdf) (justice.govt.nz)

E hiahiatia ana ngā tuhinga me nga taunakitanga e whai ake nei i mua o te tukatukanga o tō puka:

- He rihīti GST ka taea te pānui hei taunakitanga o tētahi kurutete kotahi, nui ake i te \$50. Kāore tēnei e hiahiatia mō ngā tono e pā ana ki te hautū i tōu ake waka, te koha mō te wāhi noho, te wāhi noho rānei mā tētahi ratonga tuihono pēnei i a Airbnb (engari me tuku mai he kape, he kapomata rānei o te rihīti Airbnb). *Tēnā tirohia te tūtohi kei te whārangi 4 mō te rārangi nui o ngā whakahoki pūtea, me te taunakitanga e hiahiatia ana mō ngā utu.*
- He pepa kuhu moni, he kapomata rānei, kei runga e mau ana te tohu o te pēke, te ingoa pūtea pēke me te nama pūtea pēke o te tangata kua whakaingoatia i runga i te tono.

Tukuna ū puka ki:

Īmēra: claimantfunding@justice.govt.nz

Pōhi:

Te Tāhū o te Ture
Te Urupare Karauna ki te Pakirehua ā-Kaupapa o te Pūnaha Manatika
DX SX 10088
Te Whanganui-a-Tara
Aotearoa

Mēnā he pātai āu **waea ki:** 0800 268 787 **pātuhi rānei** 027 361 2236

Kei te hiahia tautoko e pā ana ki te tono whakahoki pūtea?

He rōpū iti tā te Manatū kei ngā hui Tūāpapa katoa, ā, mā rātou e whakarato te tautoko kanohi ki te kanohi e pā ana ki te tono i te whakahokinga pūtea.

Ka uru pea ki tēnei te āwhina ki te whakakī i ngā puka, te tārua i ngā rihīti me te tuku tono

whakahokinga pūtea. Ka wātea hoki ētahi kape o tēnei raumeka me te puka kerēme i ia taiopenga.

Kia mōhio mai, kāore he pūtea ā te rōpū rā hei whakahoki i ō pūtea i te wā o te taiopenga, kāore hoki e taea te whakarato tohutohu e pā ana ki ngā tono āwhina ture.

He pātai anō?

Mēnā he pātai anō:

- **Īmēra:** claimantfunding@justice.govt.nz
- **Waea** 0800 268 787 (Mane - Paraire 8am - 5pm)
- **Pātuhi:** 027 361 2236

Āpitihanga A: Tūtohi Aratohu Utu

Kei runga i tēnei tūtohi ngā aratohu o te tautoko ahumoni e wātea ana, ā, mēnā ka hiahiatia he taunakitanga.

Tūtohi Aratohu Utu			
Momo utu	Utu mōrahi \$ tāpiri te GST	Ētahi atu mōhiohio	E hiahiatia ana he taunakitanga
Hāereere <i>Ngā utu tūnuku</i>	Me aromatawai anō i runga i tōna ake motuhaketanga	Mēnā nā mātou i whakarite: Ka taea e te Manatū te tāpui i ngā rerenga, te pahi, te waka kōpiko, ngā waka kōpiko ki te taunga rererangi, rīhi waka.	Kāo
		Mēnā nāu i tāpui: Ngā rerenga, te pahi, te waka kōpiko, te tēkehi, ngā ratonga tiri waka, te tereina, ngā utu rīhi waka, ka taea te whakauru i ēnei kia whai whakaarotia i roto i te tono whakahoki pūtea.	Āe
Hāereere <i>Te hautū i tōu ake waka</i>	Me aromatawai anō i runga i tōna ake motuhaketanga	Ka taea te whakauru i te hautūtanga o tōu ake waka, i te \$0.95/km, kia whai whakaarotia i roto i te tono. Me tuhi i te wāhi i tīmata, i mutu hoki te haerenga, ā, me ngā kiromita, i te wā e kerēme ana koe i ngā utu mō tōu ake waka.	Kāo
Hāereere <i>Tūnga waka</i>	\$30.00 <i>ki ia tangata, i ia rā</i>	Ka taea te whakauru i te tūnga waka kia whai whakaarotia i roto i te kerēme.	Āe
Ngā kai <i>Kaua te waipiro</i>	\$53.70 <i>ki ia tangata, i ia rā</i>	Tērā pea ka utua e te Manatū te parakuihi me te kai o te pō, kei runga anō i te āhua o te wāhi noho, mehemea nā mātou te wāhi noho i whakarite.	Kāo
		Ka taea te whakauru i te parakuihi, te tina me te kai o te pō kia whai whakaarotia i roto i te kerēme whakahoki pūtea.	Āe
Wāhi noho <i>Kaua te waipiro, te ataata, te waea, me ētahi atu utu tāpiri</i>	\$254.30 <i>ki ia tangata, i ia pō</i>	Mēnā nā mātou i tāpui: Te wāhi noho mēnā e wātea ana i taua wāhi. Kāore e taea e mātou te tāpui Airbnb me ngā ratonga tuihono pērā, engari ka taea te whakahoki i ū pūtea mēnā nāu i tāpui ake.	Kāo
		Mēnā nāu i tāpui: Ka taea te whakauru i te wāhi noho kia whai whakaarotia ki te tono whakahoki pūtea. Tēnā whakamāramtia te momo o te wāhi noho, me te roa o te noho.	Āe
Hui whakarite	Me aromatawai anō i runga i tōna ake motuhaketanga	ka taea te whakauru i ngā utu o te hui kaikerēme hei tautoko i te whakariterite mō te taiopenga ki roto i te tono. Hei tauira, ka uru pea te utu o te wāhi hui, te kai, me ētahi atu utu, pērā ki ērā ka utua mō ngā hui a Te Rōpū Whakamana. Mēnā he pātai āu, tēnā whakapā mai ki te kōrero i ngā mea ka utua.	Āe
Ētahi atu utu	Me aromatawai anō i runga i tōna ake motuhaketanga	Ka taea pea te whakauru i ētahi atu utu kia whai whakaarotia i roto i te tono. Hei tauira, te tautoko mō te hunga ki te mātaki i te pāho mataora o ngā taiopenga, te whakahoki i ngā koha mō te noho ki tētahi kāinga tūmataiti, marae rānei, arā he \$50 ki ia tangata, i ia pō. Tēnā whakamāramtia te pāngā o tēnei utu ki te Pakirehua ā-Kaupapa o te Pūnaha Manatika.	Me aromatawai anō i runga i tōna ake motuhaketanga